

Єсипенко Н. Г.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

КОНЦЕПТ ЯК ОПЕРАТИВНА ОДИНИЦЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

У статті проводиться порівняльний аналіз змісту концепту FREEDOM для британців і американців на матеріалі художньої літератури ХХ століття. Виявлено частотні характеристики вживання імені концепту та його понятійні ознаки.

Ключові слова: лінгвокультурологія, культурний концепт, понятійна ознака, частотність.

В статье проводится сравнительный анализ смысла концепта FREEDOM для британцев и американцев на материале художественной литературы ХХ столетия. Выявлены частотные характеристики употребления имени концепта и его понятийные особенности.

Ключевые слова: лингвокультурология, культурный концепт, понятийная особенность, частотность.

The article focuses on the comparative analysis of the concept FREEDOM content particular for the British and the Americans on the data selected from English fiction of the XXth century. The usage frequency and the meaning peculiarities of the concept have been studied.

Key words: lingual and cultural studies, cultural concept, meaning peculiarities, usage frequency.

Концепт став однією з основних оперативних одиниць лінгвокультурології, що вивчався низкою вітчизняних й закордонних науковців (В. Карасик, С. Воркачов, М. Голованівська, А. Вежицька, Дж. Лакофф). Об'єктом лінгвокультурології є продукти ціннісно-сислового пізнання, світ суб'єктивних образів, смислів і цінностей, що породжуються мовними особистостями, а точніше, їх смисловими настановами. При зосередженні смислових настановок на конкретному предметі чи явищі цей об'єкт дійсності набуває для цієї людини смислу, стає мотивом для діяльності. Складовою частиною ціннісно-сислового простору людини є ціннісно-символічна інтуїція, що відповідає за символічне сприйняття й розуміння фундаментальних естетичних і етичних цінностей. Саме завдяки ціннісно-символічній інтуїції чуттєво сприйнятий образ перетворюється на засіб для адекватної й переконливої передачі ідеального смислу [1, с. 18]. С. В. Іванова зазначає, що духовні цінності виражаються символами культури (мовою, літературними текстами, творами мистецтва, продуктами матеріальної культури), що підлягають "розпредмецванню" людською свідомістю [6, с. 64].

У художніх текстах віддзеркалюються культурні аспекти розвитку суспільства, нації, народу. Художні тексти ХХ століття слугували матеріалом нашого дослідження з метою виявлення особливостей вербалізації культурного концепту Freedom на зрізі двох культур – британської й американської. Для досягнення мети слід виконати наступні завдання: дібрати корпус лексем на позначення свободи, виявити понятійні ознаки концепту за допомогою аналізу й тематичної класифікації сполучних і супровідних до імені концепту слів, провести порівняльний аналіз змісту концепту Freedom для британців і американців.

Ми поділяємо думку М. Алефіренко, що концепт – смислове цілісне утворення, яке об'єктивується в мові не тільки словом, системою його лексико-семантичних варіантів чи парадигмою словоформ, а й певною сукупністю слів такою, як лексико-семантична група або синонімічно-антонімічні блоки [2, с. 166]. Тому для аналізу ми обрали лексичні одиниці 'freedom', 'liberty', *adj* 'free', 'freed', 'freeing', *v* 'free', дібрані методом суцільної вибірки з 12 романів британської і американської літератур ХХ століття. Вживаність цих одиниць виявилась різноманітною із частотним переважанням у британських текстах, що показано в таблиці 1.

Таблиця 1
Частотний розподіл вживання лексем у творах ХХ століття

	Автор і назва твору	Freedom	Liberty	Free	Freed	To free	Freeing	Всього
Британ. література	James Joyce 'Ulysses'	1	6	50	1	4		62
	D. H. Lawrence 'The Rainbow'	29	8	11	1	2	1	52
	Somerset Maugham 'Moon and Sixpence'	6		6				12
	Iris Murdoch 'The Italian Girl'	7		9	1			17
	Virginia Woolf 'To the Lighthouse'	1		14				15
	Agatha Christie 'Death on the Nile'	0		5		7		12
	Всього	44	14	95	3	12	1	170
Америк. література	Ernest Hemingway 'For Whom the Bell Tolls'	1	10	2				13
	F. S. Fitzgerald 'Tender is the Night'		2	4	1	1		8
	Sinclair Lewis 'Main Street'	9	2	39		1		51
	Gertrude Stein 'Three Lives'	5		17				22
	Nelle Harper Lee 'To Kill the Mockingbird'	1		17	1	2		21
	Toni Morrison 'The Bluest Eye'	5	1	29		1		36
	Всього	21	15	108	2	5	0	151
Загальна кількість	65	29	203	5	18	1	321	

Як видно з табл. 1., і в британських, і в американських текстах прикметник 'free' є найбільш вживаним з проаналізованих лексем (95 випадків вживання в британській і 108 в американській). Особливою його ознакою є здатність характеризувати дію, процес, зміну, а також бути ознакою предмета, явища, особи:

'The brother-in-law, turning away, placed something in his free hand' (James Joyce 'Ulysses').

'But, thank heaven, we're free from such social distinctions in Gopher Prairie. I have only one good quality – overwhelming belief in the brains and hearts of our nation, our state, our town' (Sinclair Lewis 'Main Street').

Друге місце за частотністю посідають лексеми 'freedom' та 'liberty', при чому 'freedom' кількісно переважає в британських романах, а 'liberty' – в американських.

'Why must they remain obscured and stifled all their lives, why should they suffer from lack of freedom to move?' (D. H. Lawrence 'The Rainbow').

'... 'I love thee as I love all that we have fought for. I love thee as I love liberty and dignity and the rights of all men to work and not be hungry...'

(Ernest Hemingway 'For Whom the Bell Tolls').

Найменш вживаними виявились прикметники 'freed' і 'freeing' по 5 і 1 лексичній одиниці відповідно:

'In a few minutes the lawyer told Dick that he was freed – the court considered him punished enough' (F. S. Fitzgerald 'Tender is the Night').

Наступним кроком дослідження є виявлення понятійних або смислових ознак концепту FREEDOM. Для систематизованої репрезентації диференційованих смислових ознак предметів культури, що номінуються в мові, проводиться аналіз слів-супровідників, що їх уточнюють чи пояснюють. Проаналізовані концепти-словоуворення не перетворюються в абстрактні поняття, а збагачуються смислами супровідних слів. Аналіз сполучних та супровідних слів уможливило створення мовномисленнєвого портрету предмета чи явища. В процесі творення такого портрету супровідні слова відтворюють окремі фрагменти образу предмета, що дозволяє інтерпретувати культурно значущі смисли, а семантична структура слова-імені відкриває його значеннєве наповнення.

Аналіз сполучних та супровідних слів до лексеми FREEDOM дав змогу виявити понятійні ознаки концепту, що відрізняються в творах обох культур. Таблиця 2 фіксує групи понятійних ознак і їх кількісні характеристики вживання.

Як показує табл. 2., найчастотнішою, а значить, найхарактернішою ознакою Freedom для британців у XX столітті є свобода діяльності:

'She was allowed a great deal of freedom and was treated with a good deal of respect, as a girl on the eve of marriage, about to depart for another continent' (D. H. Lawrence 'The Rainbow').

Таблиця 2
 Понятійні ознаки концепту *Freedom*

Понятійні ознаки у творах британської літератури	кількість	Понятійні ознаки у творах американської літератури	кількість
свобода дій	7	відсутність обмежень	3
відсутність обмеження	6	свобода стосунків	3
можливість вчиняти, як хочеться	5	можливість вчиняти, як хочеться	3
відчуття свободи	4	свобода поведінки	2
без дітей	3	відчуття свободи	2
звільнення від стосунків	2	конституційна свобода (офіційне право)	1
смерть (небеса)	2	відновлення у природі після зими	1
свобода поведінки	2	не обмеженість пересування	1
легкість, невимушеність	2	незалежність (політична)	1
економічна незалежність	1	вільність, сміливість	1
незалежність від начальника	1	економічна незалежність	1
не обмеження пересування	1	канікули	1
канікули	1	свобода дій	1
не одруження	1		
розлучення	1		
звільнення, порятунк від	1		
стан свободи, пов'язаний з новим місцем	1		
привілеї, почесне право	1		
рівноправність	1		
безтурботність, стабільність	1		

Високо цінується в англійському суспільстві відсутність обмежень, що підтверджує незалежний характер англійців, які не терплять втручань у власні справи і обмежень у будь-якій сфері свого життя:

‘... and she invented a world of the imagination in which she lived with a freedom she never acquired in the world of every day’ (Somerset Maugham ‘Moon and Sixpence’).

Можливість діяти за власним бажанням є для британців невід’ємним атрибутом свободи:

‘I shall be glad indeed to know that one more of my girls has provided for herself the means of freedom to choose for herself’ (D. H. Lawrence ‘The Rainbow’).

Для американської культури розуміння свободи як політичної незалежності для нації і країни було актуальним у XVIII-XIX століттях. У XX столітті вперед виступають відсутність обмежень, свобода стосунків та можливість вчиняти, як хочеться:

‘She regarded love as possessive mating, and romance as the goal of the spirit. It would be for her a well-spring from which she would draw the most destructive emotions, deceiving the lover and seeking to imprison the beloved, curtailing freedom in every way’ (Toni Morrison ‘The Bluest Eye’).

Із 33 ознак FREEDOM, виявлених в романах, спільними ознаками Freedom в обох лінгвокультурах на досліджуваному часовому відрізку є 10 понятійних ознак: свобода дій; відсутність обмеження; можливість вчиняти, як хочеться; відчуття свободи; свобода поведінки; економічна незалежність; не обмеження пересування; канікули.

Притаманними тільки для британської лінгвокультури виявились 12 ознак: не одруження; розлучення; звільнення, порятунок від; стан свободи, пов’язаний з новим місцем; привілеї, почесне право; рівноправність; безтурботність, стабільність; незалежність від начальника; легкість, невимушеність; без дітей; звільнення від стосунків; смерть (небеса). Такі ознаки свободи надають їй соціального значення з векторами на сім’ю, роботу, кар’єру; свобода також постає як кінець страждань, кінець життя.

В американській лінгвокультурі відзначаємо дещо інше розуміння свободи – 4 відмінних ознак: конституційна свобода (офіційне право); відновлення у природі після зими; незалежність (політична); вільність, сміливість. Для американського суспільства свобода розуміється як право, що гарантується кожному громадянину, незважаючи на національність, стать, релігійні переконання. Таке відчуття свободи надає американцям сміливості, вільності у вчинках, діях, поведінці.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що концепт у художньому тексті є суб’єктивним образом об’єктивної дійсності, що для британців й американців як носіїв англосаксонської культури має значні спільні риси, але й зберігає свої соціокультурні особливості. Перспективним було б вивчення еволюції концепту Freedom, що у XX столітті набув саме таких понятійних ознак.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. “Живое” слово: Проблемы функциональной лексикологии: монография / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта: Наука, 2009. – 344 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта: Наука, 2010. – 288 с.
3. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание / Перевод с англ. / А. Вежицкая. – М. : Рус. словари, 1996. – 416 с.
4. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64-72.
5. Головановская М. К. Ментальность в зеркале языка. Некоторые базовые

концепты в представлении французов и русских / М. К. Голованивская. – М. : Языки славянской культуры, 2009. – 376 с.

6. Иванова С. В. Лингвокультурология и лингвокогнитология: Сопряжение парадигм: Учеб. пособие / С. В. Иванова. – Уфа: Изд-во БашГУ, 2004. – 280 с.

7. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 406 с.

8. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, котрыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 355-415.

9. Лингвистика как форма жизни. Вып. 2 / Под. ред. П. А. Катышева, С. В. Оленева, Ю. С. Паули. – М. : ЛЕНАНД, 2009. – 208 с.